

Reni Manova

(Sofia, Sofia University St. Kliment Ohridski)

Speech Acts in Contemporary Foreign Language Learning

Abstract: Speech act analysis has provided researchers with a valuable way to look at language function and the connection between function and grammar forms. The main goal of this article is to describe the types of speech acts represented in the written discourse of foreign students studying Bulgarian.

Key words: speech act, written discourse, foreign students

Рени Манова

(София, СУ „Св. Климент Охридски“)

Речевите актове в съвременното чуждоезиково обучение

Писането е основна съставка от езиковата подготовка и съществен компонент от обучението по чужд език.

Халидей (Халидей 1985) твърди, че писането е възникнало в обществата като резултат от културните промени, създали нови комуникативни потребности. Според неговата хипотеза с появата на земеделските култури в исторически план се проявява потребността от записване, от фиксиране на информацията. Това се възприема като първоначалния тласък за появата на нова форма на езика: писмената.

В съвременното писменият текст обслужва разнообразни функции във всекидневния живот, сред които основно за означаване на:

1. *Действия, инструкции и социални контакти* (пътни знаци, продуктови етикети и инструкции, рецепти, карти, справочници, сметки, менюта, компютърни наръчници, лична кореспонденция, писма, поздравителни картички)

2. *Информация* (вестници, списания, учебна и специализирана литература, публични обръщения, реклами, политически памфлети, научни и медицински доклади, пътеводители)

3. *Развлечение* (поезия и драма, филмови субтитри, игри, комедии, лайфстайл издания)

Различните езикови цели се отразяват в текста чрез отделните функции. Следователно пълноценното приобщаване на чужденеца към новата езикова и културна среда изисква снабдяването със запас от познания за текста и неговите функции.

Описването на формалните особености на писмения текст от методическа перспектива изисква да се съблюдават следните важни компоненти (Хармър 2004: 15):

- Комуникативна цел
- Жанр
- Текстови конструкции
- Кохезия и кохерентност
- Стил

Изследването на писмената продукция на чужденците, изучаващи български език, е значима задача в полето на приложната лингвистика. Създаването на текст изисква познания за граматическата система на езика, за неговите лексикални и стилистични особености, за кохезионните средства, подsigуряващи споеността на отделните текстови конституенти, както и за моделите на разгръщане на информацията. Освен тях обаче са необходими и познания за света като цяло, за дейностите, съпътстващи човешкия живот.

Гореизброеният набор от необходими знания в лингвистичните изследвания се нарича *схема*.

Уидоусън (Уидоусън 1983) разглежда теорията за схемата от перспективата на приложната лингвистика. Той твърди, че съществуват две равнища на езика:

- Систематично равнище
- Схематично равнище

Систематичното равнище включва познаване на фонетичните, морфологичните и синтактичните елементи на езика.

Схематичното равнище се отнася към фоновите знания, с които разполагат обучаваните. В концепцията на Уидоусън чрез фоновите знания се реализира систематичното равнище, т.е. селекцията и перцепцията на езиковите единици се детерминира от натрупания социокултурен опит.

Схемата може да има пропозиционално или функционално значение. За проследяването на връзките в текста, на текстовата кохезия не може да се използват единствено лингвистични понятия. Фоновите знания подsigуряват разбирането на темата на текста, както и на функционалните цели, които отделните текстови елементи изпълняват.

Целта на настоящата статия е да опише типове речеви актове, регистрирани в писмените наративни текстове на чуждестранните студенти, учещи български език в СУ „Св. Климент Охридски“, ниво В2.

Тъй като се отстоява тезата, че текстът следва да бъде разглеждан като последователност от речеви актове, е уместно да бъде представена накратко теорията за речевите актове.

Оказва се, че нито едно изказване не е напълно контекстово независимо по отношение на значение или функция. Проблемът с определянето на изреченската функция се изразява в това, че намерението на говорещия и значението на изречението невинаги са

едно и също нещо. В някои случаи е възможно говорещият да притежава интенция (ирония, сарказъм), противоположна на изреченското значение (Хеч 1991: 121).

Остин (Остин 1962) и Сърл (Сърл 1962) са предложили класифициране на изказванията с оглед на определен набор от текстови функции. Според Сърл тази класификация на изказванията включва *директиви, комисиви, репрезентативи, декларативи и експресиви*.

Р. Влахова изрежда релевантните характеристики на отделните типове речеви актове и техните формални репрезентатори за българския език.

Репрезентативите са речеви актове, с които говорещият представя пред слушателя определено състояние на нещата – твърдения, констатации, описания, обяснения, класификации, диагнози. Глаголите, които представят речевия акт *репрезентатив*, са: *казвам, съобщавам, споделям, споменавам, осведомявам, уверявам* и др. (Влахова 2000: 73).

Комисивите са речеви актове, с които говорещият се ангажира със задължения за бъдещи действия – обещания, гаранции. Тук влизат и заплахите (Влахова 2000: 71). Глаголите, които сигнализират за речев акт *комисив*, са: *обещавам, гарантирам, задължавам се, заричам се, заканвам се* и др. (Влахова 2000: 86).

Експресивите са изразители на чувства или на емоционално отношение на говорещия към определен обект или събитие. Глаголите, които са индикатори на комуникативното съдържание на експресивите, са от типа: *поздравявам, приветствам, благодаря, съжалявам, пожелавам, приемам, отказвам* и др. (Влахова 2000: 88).

Директивите са речеви действия, с които говорещият изразява подбуда към действие на друго лице. Глаголите, които имат подобно илокутивно съдържание, са: *заповядвам, нареждам, поръчвам, помоля, поканя, посъветвам*, както и техните непрефигирани корелати (Влахова 2000: 82).

Всяка основна функция на речевия акт може да бъде разделена от своя страна на определен брой субфункции. Прилагайки на изследването на типовете речеви актове към езиковото преподаване, Съветът на Европа създава учебен план, който има понятийно-функционален характер (Ван Ек 1976)

1. Размяна на фактическа информация (репрезентатив)

Самолетът заминава в 7:10.

2. Размяна на мисловна информация (репрезентатив)

Тези аргументи са правилни.

3. Размяна на емоции (експресив)

Разтревожен съм за нейното състояние.

4. Обмен на морални представи (експресив)

Оценявам помощта ти.

5. Убеждаване (директив)

Предайте документите си.

6. Социализиране директив (кажи ми как си)

Здрасти, Лари, как си?

В понятийно-функционалната рамка всяка функция е разделена на субфункции. Например размяна на емоции включва харесване/нехаресване, предпочитане/

непредпочитане, удовлетворение/неудовлетворение, тревога/увереност, страх/оптимизъм, изненада/отегчение, надежда, симпатия и т.н.

1. Съобщаване или търсене на фактическа информация – *забелязвам, питам, докладвам, казвам, мисля нещо.*

2. Изразяване на мисловно отношение – *съгласявам се/не се съгласявам, знам/не знам, помня/забравям, мисля нещо като възможно/невъзможно, смятам нещо за логично, моля за или давам позволение, приемам или отклонявам предложение или покана.*

3. Изразявам или търся емоционално отношение – *интерес/липса на интерес, изненада, надежда/разочарование, страх или тревога, предпочитане, благодарност, симпатия, намерение, желание.*

4. Изразяване или търсене на морално отношение/гледище към света – *извинение и търсене на прошка, одобрение/неодобрение, оценяване, съжаление, незаинтересованост.*

5. Убеждаване – *предлагане, молба, покана, инструкция, съветвам или предупреждавам някого да прави/да не прави нещо, предлагам или търся съдействие, помощ*

6. Социализиране – *поздрави, вземане на „довиждане“, представяне, привличане на вниманието, поздравления, тостове, етикетни формули при хранене *Добър апетит!**

Системата на Халидей (Халидей 1975) включва следните функции:

1. Опосредстваща – функция, обслужваща потребностите на продуциращия съобщението/текста.

2. Регулаторна – функция, направляваща действията.

3. Интеракционална – функция, свързана с привличане на вниманието и поддържането на контакта между комуникаторите с маркери от типа на вокативите.

4. Личностна функция – засяга начина, по който комуникаторите изразяват личностните си характеристики чрез езика.

5. Евристична функция – позволява моделирането на светове чрез езика *научи ме, кажи ми защо.*

6. Творческа функция – от типа „нека си представим“.

7. Информативна функция – позволява обмена на информация.

Системата на Халидей и понятийно-функционалната рамка позволяват разработването на адекватен дизайн на учебния материал с фокус върху най-фреквентно използваните типове изказвания, изграждащи текста.

Анализът на речевия акт има голямо приложение в чуждоезиковата методика с оглед на езиковата употреба. Важно е обаче да се отчита, че функциите на даден речев акт може да се преплитат или продуциращият да си е поставил няколко комуникативни задачи. В този случай едно изказване може да има повече от една функция. Например ако говорещият преглежда шкафа с документи и промърмори: „Чудя се къде оставих този документ“, функцията може да бъде експресив (О, не, отново го изгубих!) или директив (Помогни ми да го намеря!) (Хеч 1992:135).

За да бъде адекватен анализът обаче, е необходимо да се въведе понятието *комуникативно събитие*. Текстът се възприема като комуникативно събитие от Богранде и Дреслер (Де Богранде, Дреслер 1981). Комуникативното събитие представлява

свързващото звено между речевия акт и сценария (очакванията, които имаме за комуникацията и последиците от нея). Определянето на сценария и на схемата (общото познание, което носим в съзнанието си) на текста е точно толкова значима процедура, колкото и определянето на неговата тема.

Комуникативното събитие включва не само изказването, а цялостната интеракция. Например при правенето на комплимент не се разглежда само речевия акт *експресив* (*харесвам/ не харесвам*), а обмена като цяло. Изследването на комуникативното събитие засяга начина, по който функциите на речевия акт биват реализирани в по-големи текстови единици.

Правени са трудове, описващи сходствата между комуникативните събития в отделните езици (Блум-Кулка, Хаус, Каспър 1989) (Улфсън 1983), като се е стигнало до заключението, че те имат определен тип структура (например инвариантната структура на комуникативното събитие *комплимент* се състои от *комплимент + приемане/ отхвърляне/ отклоняване + мост към следващата част на изказването*). Подобни изводи са важни за изработването на цялостна методическа телеология и адекватен обучителен дизайн при преподаването на чужд език.

Функциите на комуникативното събитие *комплимент* например може да се сведат до следните:

Помага за установяване на разбирателство и съдейства за плавния преход от поздрава към първата тема на разговора.

Засилва и окуражава на доброто представяне.

Диференцира лично отправената похвала (*страхотен удар, страхотна вечеря*) Например: Клиентът благодари лично на готвача, а треньорът не му благодари, изразява похвала.

Смекчава последваща критика (с подходяща интонация)
(Хеч 1992: 138).

Св. Коева разглежда въпроса за речевия акт от ракурса на прагматичното значение. Когато се говори за прагматика на текста, следва да се отбележи, че нейната задача е да опише как се използват изреченията, за да се предадат различни съобщения и да се постигне определена прагматична цел. (Илиева, Коева 2001: 127). Коева дава пример със следното изречение:

Ще те заведа при баба ти!

Произнасянето на изречението, съдържащо конкретно значение, представлява *локуционен* акт. Но ако изказването е отправено като заплаха към непослушно дете или като обещание за награда – то е илюстрация за *илокуционен* акт (определена цел за въздействие върху слушателя). Съответно, ако целта на изказването е да предизвика някаква конкретна реакция у слушателя (ако детето заспи бързо, после майка му ще го заведе при баба му) – това е пример за *перлокуционен* акт.

В разгледания случай прагматичните различия са имплицитни на лексикално и граматично равнище. С други думи, не се използват нито специални лексикални, нито специални граматични средства, за да се постигнат различните прагматични цели. Това означава, че илокуционната сила не се изразява експлицитно като част от локуционния акт. Изключение, както отбелязва Коева, са перформативните изказвания от типа на *Обещавам ти, че ще дойда*, в които изказването само по себе си представлява действието.

Изводът, до който се достига, е че всички изказвания с изключение на перформативите могат да се разглеждат като потенциални възможности да се изразят речеви актове от различен тип.

Торнбъри определя следните комуникативни макрофункции на текста:

Реферираща – употреба на езика с цел разкриване или търсене на информация.

Експресивна – изразяване на предпочитания, оценки, емоции.

Регулираща – употреба на езика с цел повлияване върху реципиента и върху състоянията на нещата, включваща молби, указания, заповеди, даване или отказ на съгласие, обещаване, предупреждаване и др.

Интеракционална – употреба на езика с цел да се установят и поддържат социалните връзки.

Игрова – използване на езика за създаване на възможни, имагинерни светове.

Дизайнът на проведеното изследване има следните специфики. Общият брой на студентите, участващи в изследването, е 38 души. Те се разпределят с оглед на майчиния си език, както следва: руски – 11 души, сръбски – 14 души, македонски – 13 души. Степен на владеене на български език по Общата европейска рамка – B2.

Основният въпрос, който се изследва, е какви типове речеви актове се регистрират в наративните текстове и какви са съответните глаголни индикатори?

На базата на текстовете на русите (11 бр.) се очертават следните комуникативни функции:

Съобщаване или търсене на фактическа информация (репрезентатив)

Изразяване на мисловно отношение (репрезентатив)

Изразяване или търсене емоционално отношение (експресив)

Изразяване или търсене на морално отношение/гледище към света (експресив)

Убеждаване, предлагане, търсене/даване на съдействие и помощ (директив)

Честотността на ексцерпираните глаголи е:

решавам, т.е ангажирам се с бъдещо действие (комисив) – 18 %, разказвам (репрезентатив) – 36 %, попитам (репрезентатив и/или директив, тълкува се двойко, защото от една страна се търси информация, а от друга, се наблюдава подбуда към друг да се даде информацията) – 27%, обяснявам (репрезентатив) – 9%, помагам (директив) – 27%, разбирам (репрезентатив) – 54%, мисля (репрезентатив) – 27%, припомням си (репрезентатив) – 9%, казвам (репрезентатив) – 18%, смятам (репрезентатив) – 18%, приказвам (репрезентатив) – 9%, зная (репрезентатив) – 18%, благодаря (експресив) – 9%, желая (експресив) – 9%, харесвам (експресив) – 9%

От глаголите доминират тези, сигнализиращи речев акт *репрезентатив*, свързани със съобщаването, търсенето на информация, с изразяването на мисловно отношение. Това се обяснява с необходимостта от представянето на случката и всички обстоятелства около нея. Също така е изразено емоционалното отношение на пишещия към историята, т.е. срещат се глаголи индикатори на речев акт *експресив*.

На базата на наративните текстове на сърбите (14 бр.) се очертават следните тенденции:

Честотност на ексцерпираните глаголи:

Мисля (репрезентатив) – 7 %, разказвам (репрезентатив) – 7 %, зная (репрезентатив) – 21%, разбирам (репрезентатив) – 35%, съжالياвам (експресив) – 7%, приказвам (репрезентатив) – 7%, вярвам (експресив) – 7%, казвам (репрезентатив) – 7%, питам (репрезентатив) – 7%

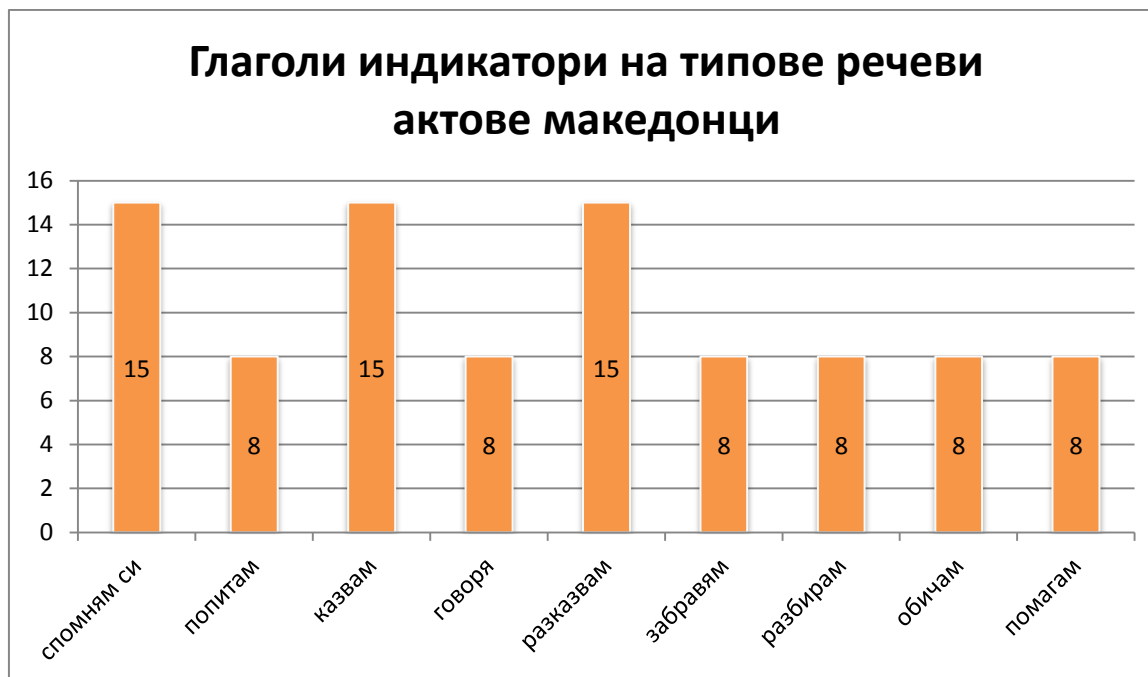

Може да се обобщи, че се срещат речеви актове *репрезентатив* и *експресив*. На базата на наративните текстове на македонците (13 бр.) се очертават следните тенденции:

Честотност при ексцерпирани примери за глаголи:

Спомням си (изразяване на мисловно отношение – *репрезентатив*) – 15%, *попитам* (търсене на фактическа информация – *репрезентатив*) – 8%, *казвам* (съобщаване на фактическа информация – *репрезентатив*) – 15%, *говоря* (съобщаване на фактическа информация – *репрезентатив*) – 8%, *разказвам* (съобщаване на фактическа информация – *репрезентатив*) – 15%, *забравям* (изразяване на мисловно отношение – *репрезентатив*) – 8%, *разбираам* (изразяване на мисловно отношение – *репрезентатив*) – 8%, *обичам* (изразяване на емоционално отношение – *експресив*) – 8%, *помагам* (*директив*) – 8%

Регистрират се глаголи, индикатори на типове речеви актове *репрезентатив, експресив и директив*.

Изводите, които се налагат, са, че в наративните текстове на чужденците се срещат следните типове речеви актове:

майчин език руски: *репрезентатив, експресив*

майчин език сръбски: *репрезентатив, експресив*

майчин език македонски: *репрезентатив, експресив, директив*

ЛИТЕРАТУРА

Блум-Кулка, Хаус, Каспър 1989: *Blum-Kulka, S., J. House, G. Kasper*. Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies Norwood, N. J.: Ablex.

Ван Ек 1976: *van Ek, J.A.* The threshold level for modern English teaching in schools. London: Longman.

Влахова 2000: *Влахова, Р.* Монофонична и полифонична реч. С., Сема РШ.

Де Богранде, Дреслер 1981: *De Beaugrande R., W. Dressler*. Introduction to text linguistics. Longman: London.

Илиева, Коева 2001: *Илиева, К., Св. Коева*. Емпатия, изречение, текст. –В: Прагматика на текста. София: Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, 83-159.

Остин 1962: *Austin, J. L.* How to do things with words London: Oxford University Press.

Сърл 1962: *Searle, J.* Speech acts. Cambridge: Cambridge University Press

Уидоусън 1983: *Widdowson, H. G.* Learning purpose and language use. Oxford University Press.

Улфсън 1983: *Wolfson, N., E. Judd.* Sociolinguistics and language acquisition. Rowley, Mass.: Newbury House.

Халидей 1975: *Halliday, M.* Learning how to mean London: Edward Arnold.

Халидей 1985: *Halliday, M.* Spoken and written language. Victoria: Deakin University Press.

Хармър 2004: *Harmer, J.* How to teach writing. Longman.

Хеч 1992: *Hatch, E.* Discourse and language education. Cambridge University Press.